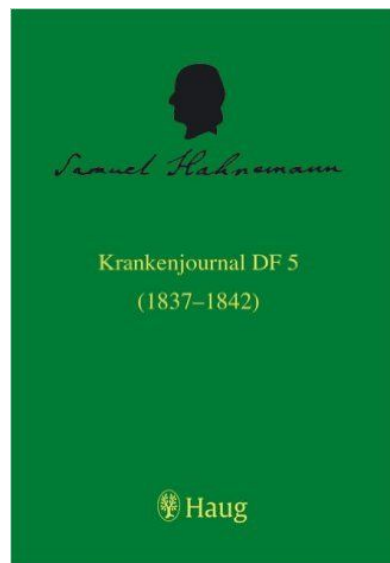

De meest toegepaste behandelmethode van Hahnemann

*Een kwantitatieve analyse van de voorschriften uit
Krankenjournal DF5 (1837-1842)*

Afstudeeronderzoek jaar 4
Opleidingscentrum Klassieke Homeopathie
Naam student: Caroline van Asten
Begeleider: Rob Willemse
November 2016

Samenvatting

In publicaties van Hahnemann worden regelmatig experimenten beschreven ten aanzien van

het toedienen van geneesmiddelen¹. Hahnemann experimenteerde onder andere met het voorschrijven van meerdere middelen tegelijk en het oplossen en of laten ruiken van geneesmiddelen als toedieningsvorm om zodoende de behandeling meer effectief en of milder (met zo weinig mogelijk kans op een beginverergering) te laten verlopen. Ook hedendaagse homeopaten variëren met deze verschillende toedieningsvormen en behandelmethoden, omdat zij zich baseren op diverse publicaties van Hahnemann en ook zijn navolgers die de theorie van Hahnemann naar eigen inzicht hebben uitgewerkt. Deze verschillende manier van behandelen van patiënten en het toedienen van geneesmiddelen kan leiden tot verwarring bij patiënten en behandelaars. Dit leidt tot de volgende vraagstelling:

"Welke behandelmethodes heeft Hahnemann het meest toegepast in de laatste vijf jaar van zijn werkzame leven?"

Om de onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden is gebruik gemaakt van een literatuurstudie van de publicaties van Hahnemann. Daarnaast is een analyse gemaakt van de voorschriften uit *Krankenjournal DF5* waarin de patiëntendossiers van de laatste vijf jaar van Hahnemann zijn verzameld.

Vanuit de bestudeerde literatuur wordt geconcludeerd dat Hahnemann in enkele gevallen geëxperimenteerd heeft met het toedienen van meerdere geneesmiddelen tegelijk, maar dat hij dit niet doorgevoerd heeft als regel vanwege het gebrek aan effectiviteit. Deze conclusie wordt bevestigd vanuit de analyse van de voorschriften (n=1133), waaruit blijkt dat in 97% van de voorschriften er één geneesmiddel tegelijk wordt voorgeschreven.

Over de toedieningsvorm van het geneesmiddel schrijft Hahnemann dat deze het best opgelost kan worden om de beginverergering te minimaliseren en daarnaast de opnamecapaciteit te vergroten door zoveel mogelijk zenuwuiteinden in de mond te raken. De ruikdosis als toedieningsvorm (vanuit een oplossing van het geneesmiddel) staat ook als methode beschreven in de *Organon* bij bijvoorbeeld zeer gevoelige patiënten en kinderen. Uit de voorschriften van *Krankenjournal DF5* blijkt dat Hahnemann in 85,3 % van alle voorgeschreven toedieningsvormen het geneesmiddel liet oplossen. De ruikdosis die Hahnemann beschrijft in de literatuur bevat 6,0% van de voorschriften. De overige toedieningsvormen bestaan uit de droge vorm en combinaties van toedieningsvormen (bijvoorbeeld ruiken en oplossen).

Geconcludeerd wordt dat Hahnemann in de laatste vijf jaar van zijn werkzame leven één geneesmiddel tegelijk voorschreef en dat hij dit in opgeloste vorm toe diende.

Aanbevelingen uit het onderzoek richten zich op het doen van kwalitatief onderzoek naar de voorschriften op overwegingen en effect van behandelingen, verder onderzoek naar de

---

¹ Geneesmiddel = homeopathisch geneesmiddel

methode van oplossen door Hahnemann en nader onderzoek naar de droge toedieningsvorm van een geneesmiddel.

Inhoudsopgave

[Samenvatting](#)

[Inhoudsopgave](#)

[Inleiding](#)

[Probleemanalyse](#)

[Doelstelling](#)

[Vraagstelling](#)

[Deelvragen](#)

[Plan van aanpak](#)

[Methodiek](#)

[Onderzoek](#)

[1 Literatuurstudie](#)

[1.1 Het gebruik van één of meerdere geneesmiddelen per voorschrift](#)

[1.2 Toedieningsvormen van het geneesmiddel](#)

[Oplossen van het middel](#)

[Deelconclusie literatuurstudie](#)

[2 Analyse van de voorschriften uit Krankjournal DF 5](#)

[Inleiding](#)

[2.1 Het gebruik van één of meerdere geneesmiddelen per voorschrift](#)

[2.2 Toedieningsvormen van het geneesmiddel](#)

[Deelconclusie data analyse](#)

[Conclusie](#)

[Aanbevelingen](#)

[Kritische reflectie](#)

[Literatuurlijst](#)

[Bijlagen](#)

Inleiding

Vanuit het onderzoek² dat ik heb gedaan in leerjaar 3 van de opleiding tot klassiek homeopaat aan het opleidingscentrum voor klassieke homeopathie (OCKH) naar twee behandelmethoden binnen de homeopathie, is een aantal aanbevelingen gedaan. Uit het onderzoek blijkt dat binnen beide, onderzochte, homeopathische behandelingen verschil bestaat in opvatting over het al dan niet toedienen van meerdere geneesmiddelen met of zonder tussenevaluatie. Een mogelijke oorzaak van dit verschil is het verschil in interpretatie van de teksten van Hahnemann in zowel de Organon als Chronische Ziekten. Eén van de aanbevelingen uit het onderzoek is het analyseren van de voorschriften van Hahnemann in de laatste jaren van zijn werkzame leven. Hierbij moet uitgezocht worden of Hahnemann één of meerdere middelen tegelijk voorschreef aan zijn patiënten en dus op welke wijze hij zijn patiënten daadwerkelijk behandelde.

De reden om vervolgonderzoek te doen naar de behandelmethoden van Hahnemann in de laatste vijf jaar van zijn leven vanuit de literatuur en praktijk (Krankenjournal DF5) is om de onduidelijkheid over de behandelmethode van Hahnemann te verhelderen. Daarnaast dient in het laatste jaar tot klassiek homeopaat aan het OCKH, ook een afrondend onderzoek uitgevoerd te worden.

Naast de analyse op hoeveelheid geneesmiddelen per voorschrift is in dit onderzoek tevens een kwantitatieve analyse gedaan van de toedieningsvormen van de voorgeschreven geneesmiddelen. Vanuit de probleemanalyse en de doelstelling van dit onderzoek wordt de vraagstelling beantwoord via literatuurstudie en data analyse.

Probleemanalyse

In de publicaties van Hahnemann zijn regelmatig experimenten beschreven ten aanzien van het toedienen van geneesmiddelen³. Deze experimenten gaan over het toedienen van meerdere middelen tegelijk in één voorschrift, maar ook over de manier van toedienen van het geneesmiddel. Hahnemann experimenteerde onder andere met het oplossen van middelen en

---

² Asten, C. van, 2016 - Klassieke homeopathie en Ziekteclassificatie - *Een onderzoek naar twee methoden van homeopathische behandeling*

³ Geneesmiddel = homeopathisch geneesmiddel

het laten ruiken aan middelen om zodoende de behandeling meer effectief en of milder (met zo weinig mogelijk kans op een beginverergering) te laten verlopen. Hedendaagse homeopaten variëren met deze verschillende behandelmethoden en toedieningsvormen van het geneesmiddel. Zij baseren zich op Hahnemann en ook op zijn navolgers die de theorie van Hahnemann naar eigen inzicht verder hebben uitgewerkt. Binnen diverse stromingen worden meerdere middelen tegelijk toegediend zonder vorm van tussenevaluatie en veel homeopaten werken met het ruiken aan en het oplossen van geneesmiddelen, terwijl anderen het geneesmiddel in droge vorm toedienen.

Deze verschillende manieren van behandelen van patiënten en het toedienen van geneesmiddelen kunnen leiden tot verwarring bij patiënten en behandelaars.

De vraag die zich voordoet is hoe Hahnemann zelf zijn patiënten voornamelijk heeft behandeld in de laatste fase van zijn werkzame leven? Bijkomende vraag is of wij daaruit kunnen afleiden welke van de experimenten, die hij tijdens zijn leven uitvoerde en publiceerde, daadwerkelijk voortgezet zijn tijdens deze laatste behandelingen?

Doelstelling

Het doel van het onderzoek is een analyse maken van hoe Hahnemann in de laatste fase van zijn werkzame leven zelf de homeopathische behandelingen uitvoerde bij zijn patiënten waarbij dit onderzoek zich richt op het gebruik van enkele of meerdere geneesmiddelen per voorschrift en welke toedieningsvorm van het geneesmiddel werd voorgeschreven (oplossen, ruiken, droog, etc.). Bijkomend doel is helderheid te verschaffen in de veelvoud aan behandelmethoden, allen weliswaar gebaseerd op Hahnemann, maar toch vaak verschillend in uitvoering.

Vraagstelling

Welke behandelmethode heeft Hahnemann het meest toegepast in de laatste vijf jaar van zijn werkzame leven?

Deelvragen

- In hoeverre schreef Hahnemann in de laatste vijf jaar⁴ van zijn werkzame leven één of meerdere geneesmiddelen tegelijk voor?
- Welke toedieningsvormen van de voorgeschreven geneesmiddelen gebruikte Hahnemann

---

⁴ Er is gekozen voor deze termijn vanuit de opbouw van de Krankenjournale; de laatste editie bevat de voorschriften van 1837-1842

het meest in de laatste vijf jaar van zijn werkzame leven?

Methodiek

Het onderzoek bevat een literatuuronderzoek naar het gebruik van één of meerdere middelen en de toedieningsvorm van geneesmiddelen. Hierbij wordt uitgegaan van de literatuur zoals Hahnemann gepubliceerd heeft. Daarnaast is er een kwantitatieve data analyse gedaan van de voorschriften die verzameld zijn uit *Krankenjournal DF5 - 1837-1842* van Samuel Hahnemann.

Onderzoek

1 Literatuurstudie

1.1 Het gebruik van één of meerdere geneesmiddelen per voorschrift⁵

Hahnemann beschrijft dat alleen de symptomen die kenbaar gemaakt worden door het organisme verwijzen naar en vragen om het geneesmiddel dat kan genezen. Deze totaliteit aan symptomen is de enige manier waarop het organisme kan aangeven welk middel nodig is. In de voetnoot van deze paragraaf wordt nog eens benadrukt dat het behandelen van losse symptomen een onderdrukkend effect heeft en na stoppen van deze behandeling de ziekte en symptomen slechts verergerden. (*Organon*, §153 en §154)

De uiteindelijke keuze van het geneesmiddel komt als volgt tot stand: de totaliteit van de verschijnselen van de natuurlijke ziekte, moet naast de beschrijvingen van de beschikbare geneesmiddelen gelegd worden. Hierbij moet men vooral (uitsluitend) oog hebben voor opvallende, merkwaardige, ongewone en karakteristieke verschijnselen en symptomen van het ziektegeval. Hahnemann noemde dit "Imbegrif". Het middel dat het meest overeenkomt met deze geneesmiddel beschrijving is het middel voor die ziekte-toestand van de patiënt." (*Organon*, §153 en §154)

Het kan zijn dat er uit de eerste analyse blijkt dat er meerdere middelen geschikt zouden kunnen zijn. Hahnemann adviseert: "het kan zijn dat bij het eerste consult de totaliteit van ziekte symptomen niet wordt gedekt. Indien twee middelen geschikt zouden zijn dan is het niet

---

⁵ Asten, C. van, 2016 - *Klassieke homeopathie en Ziekteclassificatie - Een onderzoek naar twee methoden van homeopathische behandeling*

raadzaam na gebruik van de eerste keus van die middelen de andere te laten volgen, omdat die tweede keus bij de intussen veranderde omstandigheden wel eens niet meer voor de dan nog overgebleven symptomen passend zou kunnen zijn. In dat geval moet men voor het opnieuw genoteerde symptomencomplex een ander, meer homeopathisch passend geneesmiddel kiezen in plaats van dat tweede. *noot-- en nog veel minder ze gecombineerd toedienen*" (Organon, §169). Zolang er vooruitgang gezien wordt tijdens een kuur en er een duidelijke verbetering te zien is, is iedere herhaling van welk medicijngebruik dan ook absoluut uitgesloten. (Organon, §266)

Ten aanzien van de behandeling van chronische ziekten stelt Hahnemann een fundamentele regel:" Als men een ziektegeval zorgvuldig naar al zijn symptomen heeft uitgezocht en daarop exact homeopathisch een geneesmiddel heeft uitgekozen, moet men daarvan één dosis geven en die ongestoord laten uitwerken, zolang als ze kennelijk de genezing bevordert en de verbetering van de aandoening merkbaar voortschrijdt". (Chronic diseases, p. 125).

Hahnemann heeft in de uitoefening van zijn praktijk wel geëxperimenteerd met het toedienen van meerdere middelen, maar komt daar later op terug. In zijn briefwisselingen schrijft Hahnemann daarover het volgende:

15-9-1833: "het is nooit absoluut noodzakelijk (alhoewel soms voordelig) om een dubbele remedie voor te schrijven aan de patiënt. Het voordeel is niet in balans met het nadeel van misinterpretatie van allopaten en allo-homeopaten."

16-10-1833: "Na het experimenteren blijken maar 1 of 2 patiënten succesvol, wat niet genoeg is om er een nieuwe regel van te maken binnen de homeopathie."

18-9-1836: Hahnemann blijft bij zijn mening dat het experiment niet succesvol is en dat hij het niet opneemt in de nieuwe versie van de Organon. (Haehl, p. 254).

1.2 Toedieningsvormen van het geneesmiddel

Oplossen van het middel

In de eerste druk van de vierde editie van de Organon werkt Hahnemann met een droge⁶ toedieningsvorm van het geneesmiddel (globuli oftewel melksuikerbolletjes, besprenkeld met geneesmiddel) tot ongeveer 1828. Hij was voortdurend op zoek naar een manier waarop hij de beginverergering die hij zag optreden bij zijn patiënten te verminderen. Naast het ontwikkelen van andere potenties van geneesmiddelen startte hij ook met het oplossen van het

---

⁶ Met droog wordt in dit onderzoek bedoeld: het laten smelten van globuli onder de tong - waarbij moet worden opgemerkt dat zodra de globuli het speeksel raken, de opgeslagen moleculen vrijkomen en zich in de mond verspreiden.

geneesmiddel in water. Vanaf de vijfde editie van de Organon gaat Hahnemann over tot het oplossen van het geneesmiddel in water en beschrijft dit onder andere in §285 en §286. Bij het toedienen van het geneesmiddel moet iedere dosis in potentie graad iets verschillend zijn van de vorige en de volgende zodat het organisme nooit geprikkeld wordt tot beginverergering zoals dat gebeurt als de volgende giften snel na elkaar herhaald worden en in ongemodificeerde dosis (Organon, §246).

Als het geneesmiddel bij de volgende dosis iets in potentie wordt veranderd dan zal het organisme zonder bijwerkingen het verder herstel inzetten (Organon, §247). In de voetnoot bij §247 voegt Hahnemann toe dat het roeren van het geneesmiddel, nadat het is opgelost in water, toch steeds opnieuw gedynamiseerd moet worden. Als het toegediend wordt uit een stilstaande oplossing zou dit hetzelfde effect hebben als een nieuwe droge dosis in dezelfde potentie en bestaat de kans dat het organisme met bijwerkingen reageert. Hahnemann stelt hier zelfs dat het best geselecteerde homeopathische geneesmiddel pas dan de chronische ziekte kan opheffen indien het in meerdere verschillende vormen wordt toegediend.

De oplossing van het geneesmiddel dient dus voor iedere toediening opnieuw te worden gedynamiseerd (met bijvoorbeeld 8, 10 of 12 schudslagen). Daarvan neemt de patiënt een of meerdere koffie-/theelepels. Bij chronische ziekten dagelijks of om de dag. Bij acute ziekten een aantal malen per dag (vanaf ieder uur). Indien de oplossing op is en het geneesmiddel nog altijd passend is, dan moet er een nieuwe oplossing gemaakt worden met een hogere potentie van de globuli. Daarmee moet dan doorgegaan worden zolang als de patiënt verbetert. Indien zich nieuwe symptomen voordoen dan moet er een ander passend geneesmiddel gezocht worden. Hiermee kan doorgegaan worden totdat zich aan het eind van de behandeling van een chronische ziekte een "eind verergering" optreedt, zoals beschreven in §161 (Organon, §248). Over de toedieningsvorm schrijft Hahnemann verder dat een globulus die droog op de tong wordt gelegd, maar een klein aantal zenuwuiteinden raakt. Het oplossen van de globulus in water en voor iedere toediening goed geschud (gedynamiseerd), levert volgens hem een veel krachtiger geneesmiddel dat meerdere dagen gebruikt kan worden (Organon, §272).

Voor het innemen van antipsorica (geneesmiddelen voorgeschreven bij een psorische erfelijke belasting) beschrijft Hahnemann de volgende duidelijke regels;

- Inname 's ochtends op nuchtere maag
- Droog op de tong en laten smelten (eventueel bevochtigd met 2-3 druppels water) - Wil men een krachtiger effect van de dosis dan moet het middel opgelost worden en voor iedere inname (oraal of olfactie) geschud (dynamiseren)
- Na inname een half uur tot een uur niets innemen

- Na inname een uur rusten (niet slapen - slaap stelt de beginnende werking uit)
- Niet kort voor of gedurende de menstruatie innemen (eventueel wel vanaf de 4e dag)
- *Kinderen die borstvoeding krijgen geeft men nooit geneesmiddelen. In plaats daarvan neemt de moeder het middel in en krijgt het kind het via de borstvoeding* (Chronic diseases, p. 137-139)

Ruikdosis - Olfactie

Hahnemann geeft aan dat met name de tong, de mond, en de maag in aanraking komen met het in te nemen geneesmiddel, maar dat ook de neus en ademhalingsorganen ontvankelijk zijn voor de geneesmiddelen in vloeibare vorm. Zelfs de epidermis is geschikt voor inwerking van de geneesmiddelen en dan met name in de combinatie waarbij het middel zowel ingewreven als ingenomen wordt (Organon, §284). Het ruiken aan een middel (olfactie) is bedoeld voor uiterst prikkelbare patiënten waardoor de dosis van het homeopathisch middel verlaagd wordt en voor patiënten die niet in staat zijn het geneesmiddel oraal in te nemen. De patiënt ruikt dan aan een stopflesje waarin een globulus ligt dat met het geneesmiddel is bevochtigd. De werkingsduur van het geneesmiddel houdt even lang aan als wanneer het oraal is ingenomen, aangezien het via ruiken een groot oppervlak bereikt (gehele luchtwegen). Ook mensen waarbij de reukzin is verdwenen kunnen op deze manier het geneesmiddel toegediend krijgen. Deze methode (olfactie) heeft grote voordelen bij de vele tegenslagen die de behandeling van chronische ziekten kunnen blokkeren of interrumpen (Chronic diseases. p. 128, 129).

Hoe een geneesmiddel via olfactie toegediend moet worden is in de zesde editie van de Organon weggelaten. In de vijfde editie van de Organon beschrijft Hahnemann in §288 nog wel uitgebreid hoe er met olfactie gewerkt kan worden. De manier van oplossen staat beschreven evenals het voordeel dat olfactie kan hebben bij het toedienen van het geneesmiddel bij kinderen. Tijdens de slaap kan de ruikdosis onder de neus van het kind gehouden worden, zodat het geneesmiddel toegediend kan worden. Tevens beschrijft Hahnemann dat (indien de neus verstopt zit) ook ingeademd kan worden. (Mc Kay, Ann, Hpathy Ezine, April, 2009).

Ten aanzien van het dynamiseren van de oplossing beschrijft Hahnemann ook dat indien met een ruikdosis geeft, er voor elk ruiken 8 tot 10 maal geschud moet worden. (Organon, §248)

Deelconclusie literatuurstudie

Uit de bestudeerde literatuur is te concluderen dat Hahnemann geëxperimenteerd heeft met het toedienen van één of meerdere middelen, maar dat hij uiteindelijk vasthoudt aan het voorschrijven van één geneesmiddel per voorschrift. Hierbij wacht hij af wat het geneesmiddel

voor effect heeft op de gezondheidstoestand van de patiënt alvorens over te gaan op herhaling, een andere potentie of een heel ander, beter passend geneesmiddel.

Ten aanzien van de toedieningsvorm van het geneesmiddel is de conclusie dat Hahnemann steeds op zoek is geweest naar een zo mild mogelijke vorm, waarbij hij met name de beginverergering zo beperkt mogelijk wilde houden. Daarnaast had Hahnemann de overtuiging dat indien het geneesmiddel droog werd toegediend, er slechts een klein deel van het lichaam (puntje van de tong) in aanraking kwam met het geneesmiddel. Om deze redenen liet hij het geneesmiddel oplossen in water of alcohol (milder dan de droge vorm en door het oplossen werden meer zenuwuiteinden geraakt bij inname van het geneesmiddel).

Voor iedere inname moet het (opgeloste) geneesmiddel gedynamiseerd worden, waarbij de oplossing opnieuw geschud moet worden. Er staat in de Organon niet eenduidig beschreven hoe de oplossing gemaakt dient te worden en hoe het dynamiseren gedaan moet worden. Door in de Organon aan te geven dat er gebruik gemaakt moet worden van een aantal schudslagen (8, 10 of 12), alvorens het middel in te nemen, is duidelijk dat Hahnemann een methodiek probeerde aan te brengen. Helaas is verder niet uitgewerkt in de Organon in welke situatie er welk aantal schudslagen moet worden toegepast en op welke manier en met welke hoeveelheden de globuli opgelost moeten worden.

De ruikdosis is beschreven in de Organon en kan ingezet worden bij bijvoorbeeld hele gevoelige patiënten; Hahnemann ging ervan uit dat opname via het luchtwegstelsel veel zenuwuiteinden raakte en dus ook zeker net zo effectief is als opname via de slijmvliezen in de mond. Ruiken aan het geneesmiddel werd onder andere voorgeschreven aan gevoelige patiënten en kleine kinderen. In gevallen waarin de neus verstopt zit kan het geneesmiddel ook ingeademd worden. Het ruiken moet ook gebeuren aan een oplossing van het geneesmiddel dat voor iedere ruikdosis gedynamiseerd moet worden. Ook hierbij is niet duidelijk omschreven wat de standaard oplossing en dynamisatie is.

2 Analyse van de voorschriften uit Krankjournal DF 5

Het volledige overzicht van de voorschriften van Hahnemann in de DF5 staat in een Excel blad. Deze is op te vragen bij het Opleidingscentrum Klassieke Homeopathie.

Inleiding

Voor deze analyse zijn alle voorschriften van Hahnemann uit Krankjournal DF5 gebruikt. In totaal zijn 1133 bruikbare voorschriften geanalyseerd (n=1133). Het totaal aantal voorschriften dat verzameld is uit Krankjournal DF5 is 1164. Daarvan is gebleken dat 31 voorschriften niet

bruikbaar waren, omdat het geen voorschrift betreft of omdat het voorschrift niet goed leesbaar was. Van de voorschriften uit Krankjournal DF5 zijn de volgende data verzameld in een excel overzicht:

- paginanummer
- datum consult
- originele tekst van het voorschrift
- toedieningsvorm (ruiken- droog - oplossen)
- wel of niet meerdere geneesmiddelen voorgeschreven
- welk(e) geneesmiddel(en) is(zijn) voorgeschreven
- eventuele aanvullende opmerkingen

De analyse is gemaakt van het voorschrijven van één of meerdere geneesmiddelen, de toedieningsvormen, en de toedieningsvorm in geval van een voorschrift van één of meerdere geneesmiddelen.

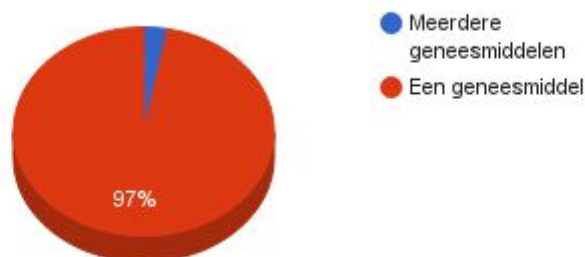
2.1 Het gebruik van één of meerdere geneesmiddelen per voorschrift

Hahnemann heeft in de voorschriften met name gebruik gemaakt van één geneesmiddel per voorschrift (Tabel 1.1). In 97% van de voorschriften uit Krankjournal DF5 schreef hij één geneesmiddel per voorschrift uit. In 34 (3%) gevallen heeft Hahnemann meerdere middelen voorgeschreven.

Hoeveelheid voorgeschreven middelen	Aantal	Percentage
Eén geneesmiddel	1099	97,0%
Meerdere geneesmiddelen	34	3,0%

Tabel 1.1 Hoeveelheid voorgeschreven middelen (n=1133)

Hoeveelheid voorgeschreven middelen

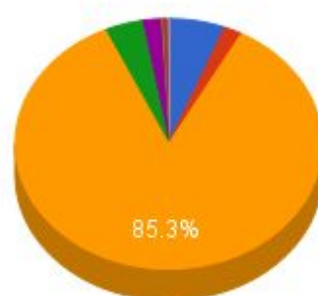
2.2 Toedieningsvormen van het geneesmiddel

Vanuit de geanalyseerde voorschriften blijkt dat Hahnemann het voorgeschreven geneesmiddel of geneesmiddelen ook verschillende soorten toedieningsvormen toepaste. In tabel 2.1 en bijbehorend diagram staat weergegeven hoe de verhouding is van de voorschreven toedieningsvormen. Duidelijk is de voorkeur voor het oplossen (85%) van het middel als enkelvoudige toedieningsvorm.

Toedieningsvormen	Aantal	Percentage
Oplossen	965	85,3%
Ruiken	68	6,0%
Droog	45	3,9%
Ruiken en oplossen	22	1,9%
Inademen	21	1,9%
Oplossen en droog	6	0,53%
Inademen en oplossen	2	0,17%
Ruiken en droog	1	0,08%
Inademen en droog	1	0,08%

Tabel 2.1 Totaaloverzicht toedieningsvormen (n=1133)

Totaal overzicht toedieningsvormen

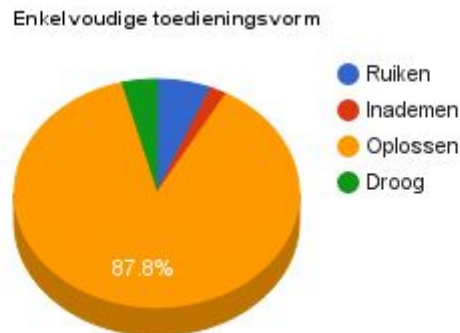
- Ruiken
- Inademen
- Oplossen
- Droog
- Ruiken en oplossen
- Inademen en oplos...
- Oplossen en droog
- Other

Een verdere analyse van de toedieningsvormen laat zien dat Hahnemann enkelvoudige toedieningsvormen gebruikte (tabel 2.2), maar ook een combinatie van toedieningsvormen (tabel 2.3). Van de enkelvoudige toedieningsvormen gebruikt Hahnemann in de voorschriften het meest de methode van oplossen van het geneesmiddel (87,8%) en het minst de droge toedieningsvorm (4,1%) (tabel 2.2). In de voorschriften is een onderscheid gemaakt tussen inademen en ruiken. Zoals beschreven in de literatuur is dit hetzelfde; namelijk inname via de luchtwegen. Inademen werd als alternatief gebruikt wanneer de patiënt een verstopte neus had bijvoorbeeld. In de tabellen en analyse is inademen wel apart benoemd.

Enkelvoudige toedieningsvormen	Aantal	Percentage
Oplossen	965	87,8%
Ruiken	68	6,1%
Droog	45	4,1%
Inademen	21	1,9%

Tabel 2.2 Enkelvoudige toedieningsvormen (n=1099)

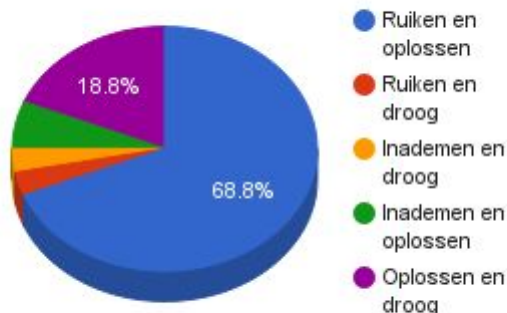
Bij de gecombineerde toedieningsvormen zijn diverse combinaties gebruikt in de voorschriften. Eén combinatie is niet voorgekomen, namelijk zowel ruiken / inademen, oplossen en droog. Van de gecombineerde toedieningsvormen is ruiken en oplossen het meest voorgeschieden 22 keer (68,8%) en komen de combinaties ruiken en droog / inademen en droog het minst vaak voor beiden één keer (3,1%) (tabel 2.3).

Combinatie van toedieningsvormen	Aantal	Percentage
Ruiken en oplossen	22	68,8%
Oplossen en droog	6	18,8%
Inademen en oplossen	2	6,2%
Ruiken en droog	1	3,1%
Inademen en droog	1	3,1%

Tabel 2.3 Combinatie van toedieningsvormen (n=32)

Combinatie van toedieningsvormen

De combinatie van toedieningsvormen is door Hahnemann met name toegepast wanneer hij meerdere geneesmiddelen voorschreef in één voorschrift. Hierbij is de combinatie ruiken en oplossen het meest gebruikt (50%) (tabel 2.4). Van deze zeventien keer dat de combinatie ruiken en oplossen voorgeschreven is, liet Hahnemann in 10 voorschriften het ene middel in de praktijk ruiken aan de patiënt, waarna het andere middel in opgeloste vorm aan de patiënt mee naar huis werd genomen (tabel 2.4, voetnoot 6).

De combinaties van ruiken en droog / inademen en oplossen kwamen niet voor in de voorschriften, evenals de enkelvoudige toedieningsvorm 'ruiken / inademen'.

Toedieningsvorm bij meerdere geneesmiddelen	Aantal	Percentage
Ruiken en oplossen ⁷	17	50%
Oplossen	10	29,4%

⁷ Waarvan 10 maal eerste middel ruiken in de praktijk en het (de) volgende middel(en) mee naar huis in opgeloste vorm.

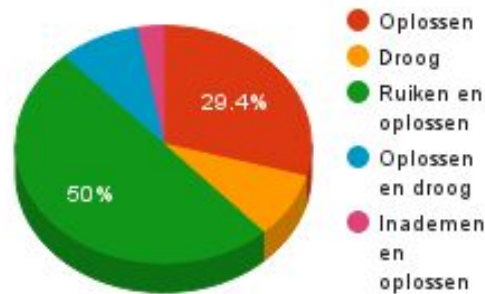

Droog	3	8,8%
Oplossen en droog	3	8,8%
Inademen en oplossen	1	2,9%
Ruiken	0	0%
Inademen	0	0%
Ruiken en droog	0	0%

Tabel 2.4 Toedieningsvorm bij meerdere geneesmiddelen (N=34)

Toedieningsvorm bij meerdere middelen

Uit de data waarbij meerdere middelen zijn voorgeschreven per keer valt af te lezen dat Hahnemann in geen van de voorschriften meer dan drie middelen per keer voorschreef (tabel 2.5). Van de 34 voorschriften waarbij hij meer dan een middel voorschreef gebruikte hij in 32 voorschriften (94 % van voorschriften met meerdere middelen, 2,8% van totale aantal voorschriften) twee middelen in één voorschrift en in 2 voorschriften (5,9% van voorschriften met meerdere middelen, 0,2% van totale aantal voorschriften).

Hoeveelheid geneesmiddelen bij voorschrift meerdere middelen (n =34)		
Aantal	Frequentie	Percentage
2 middelen	32	94,1%
3 middelen	2	5,9%

< 3 middelen	0	0%
--------------	---	----

Tabel 2.5 Hoeveelheid geneesmiddelen bij voorschrift meerdere middelen (N= 34).

Deelconclusie data analyse

Uit de analyse van de 1133 voorschriften van Hahnemann uit Krankjournal DF5 blijkt dat hij in 97% van de voorschriften slechts één geneesmiddel per keer voorschreef.

Daarbij liet hij bij de enkelvoudige toedieningsvormen het geneesmiddel voornamelijk oplossen (87,8%) (tabel 2.2). Het minst schreef hij een droge toedieningsvorm (alleen droge globuli) voor. Van de gecombineerde toedieningsvormen gebruikte Hahnemann in 22 voorschriftende combinatie ruiken en oplossen (68,8%) (tabel 2.3).

Uit de 34 voorschriften waarbij meerdere geneesmiddelen voorgeschreven zijn, blijkt dat de gecombineerde toedieningsvorm ruiken en oplossen in 17 (50%) van de voorschriften gebruikt is (tabel 2.4). Van de keren dat er van deze combinatie van toedieningsvormen gebruik gemaakt is, gaat het in 10 voorschriften om ruiken in de praktijk en dan het andere geneesmiddel(en) meegeven in opgeloste vorm. Bij het voorschrift van meerdere geneesmiddelen heeft Hahnemann nooit meer dan drie middelen tegelijk voorgeschreven; het gaat in 32 voorschriften (94,1%) om het gebruik van twee geneesmiddelen. Daarnaast is gebleken dat bij het voorschrijven van meerdere geneesmiddelen tegelijk nooit gebruik gemaakt is van het alterneren van geneesmiddelen (middel 1 afwisselen met middel 2).

Conclusie

In dit onderzoek stond de volgende vraag centraal:

"Welke behandelmethode heeft Hahnemann het meest toegepast in de laatste vijf jaar van zijn werkzame leven?"

Deze vraag is aan de hand van een tweetal deelvragen (In hoeverre schreef Hahnemann in de laatste vijf jaar van zijn werkzame leven één of meerdere geneesmiddelen tegelijk voor? en welke toedieningsvormen van de voorgeschreven geneesmiddelen gebruikte Hahnemann het meest in de laatste vijf jaar van zijn werkzame leven?) onderzocht in literatuur en vanuit een analyse van de voorschriften van Hahnemann uit Krankjournal DF5.

Zowel uit de literatuur als uit de data analyse blijkt dat Hahnemann in de laatste vijf jaar van zijn leven met name (in 97% van de voorschriften) *één geneesmiddel* voor schreef aan zijn patiënten

waarna hij evalueerde alvorens een geneesmiddel te herhalen, of een ander geneesmiddel voor te schrijven, waarbij hij de toedieningsvorm 'oplossen' het meest gebruikte (85,3%).

Dat Hahnemann werkte met één geneesmiddel per voorschrift zoals beschreven in de Organon komt ook naar voren in de analyse van de voorschriften en wordt hiermee bevestigd.

De interpretatie van de Organon waarop de homeopathische behandeling met meerdere middelen tegelijk in één voorschrift zich ook baseert (ziekteclassificatie) blijkt met name door de analyse van de voorschriften geen bevestiging te hebben.

De voorkeurs toedieningsvorm zoals Hahnemann heeft beschreven in de Organon, namelijk het oplossen van het geneesmiddel om de beginverergeringen te beperken, heeft hij ook ten uitvoer gebracht in de geanalyseerde voorschriften en is dus ook bevestigd.

De combinatie toedieningsvormen die toegepast zijn in de voorschriften hebben geen bevestiging in de literatuur. Daar wordt niet gesproken over deze combinaties. Waarschijnlijk heeft Hahnemann ook in de laatste jaren nog verder geëxperimenteerd met toedieningsvormen, waarbij hij wel een duidelijke voorkeur lijkt te hebben voor ruiken in combinatie met oplossen. De ruikdosis die beschreven is in de literatuur, gebruikt Hahnemann ook, weliswaar heel weinig, in de voorschriften (6,1%). Hierbij wordt ook regelmatig de term 'inademen' gebruikt. Dit zal onder dezelfde methode vallen; namelijk het toedienen van het geneesmiddel via de luchtwegen.

In de 34 voorschriften (3,0%) waarin Hahnemann wel met meerdere middelen werkte, gebruikt hij in 17 voorschriften (50,0%) de combinatie ruiken en oplossen. Als hij deze combinatie voorschreef, blijkt dat hij in 10 gevallen de patiënt in de praktijk het ene middel liet ruiken en daarna een ander(en) middel(en) in opgeloste vorm mee naar huis gaf. Hij gaf dus zelden daadwerkelijk meerdere middelen mee aan de patiënt. Indien Hahnemann meerdere middelen voorschreef, ging het in 32 voorschriften (94,0%) over twee middelen tegelijk. Andere homeopathische behandelmethoden, waarbij er meerdere middelen (vaak meer dan twee) tegelijk worden voorgeschreven om afwisselend ingenomen te worden of na elkaar, wordt ook vanuit deze analyse niet bevestigd.

Ten aanzien van het gebruik van één of meerdere middelen is vanuit de literatuur (Hahnemann en andere homeopaten) en analyse van de voorschriften voldoende bewijs geleverd, dat dé klassieke methode van homeopathie volgens Hahnemann de methode is waarbij één geneesmiddel tegelijk wordt voorgeschreven.

De behandelmethode die Hahnemann zelf het meest heeft toegepast in de laatste vijf jaar van zijn werkzame leven is dus één geneesmiddel per voorschrift waarbij het geneesmiddel in opgeloste vorm toegediend werd.

Aanbevelingen

Het doel om helderheid te verkrijgen over welke behandelmethode Hahnemann zelf in de laatste jaren van zijn werkzame leven toepaste is behaald. Vanuit de conclusie van dit onderzoek kan gesteld worden welke behandelmethode Hahnemann zelf toepaste. Namelijk het gebruik van één geneesmiddel per voorschrift in opgeloste vorm.

Wat blijft is dat ook patiënten die behandeld zijn met meerdere geneesmiddelen tegelijk, zonder vorm van tussenevaluatie, genezen lijken te zijn en dus is het zaak om een aantal lange termijn cases van de klassieke methode en de methoden waarbij meerdere geneesmiddelen tegelijk worden voorgeschreven met elkaar te vergelijken.

Ten aanzien van de toedieningsvorm van het geneesmiddel blijven nog een aantal onduidelijkheden bestaan. Hahnemann heeft weliswaar het oplossen van het geneesmiddel het meest toegepast, maar zowel uit de literatuur als de voorschriften is niet duidelijk welke methode van oplossen gehanteerd wordt. Onduidelijk is de hoeveelheid oplosmiddel, het aantal malen dat geroerd moet worden en met hoeveel schudslagen en gedynamiseerd moet worden. Daarnaast is in de voorschriften niet terug te vinden dat de patiënt de oplossing moet dynamiseren zoals beschreven in de literatuur.

Aanbeveling ten aanzien van de toedieningsvorm is dan ook om verder onderzoek te doen in de literatuur of Hahnemann de methode van oplossen en dynamiseren verder beschreven heeft. Opvallend is dat veel homeopaten het geneesmiddel droog toedienen aan de patiënt, ondanks dat Hahnemann dus oplossen in literatuur en voorschriften als voorkeur had. Na Hahnemann heeft met name J.T. Kent grote hoeveelheden patiënten behandeld en hij diende, met goed resultaat, het geneesmiddel in droge vorm toe. Interessant is het om uit te zoeken wat de beweegredenen van J.T. Kent waren om toch, ondanks dat hij wist dat Hahnemann het geneesmiddel in opgeloste vorm toediende⁸, de droge vorm te gebruiken.

In dit onderzoek is gebruik gemaakt van een kwantitatieve analyse van de laatste voorschriften van Hahnemann, hierin zijn overwegingen en resultaat van de behandeling niet meegenomen. De laatste aanbeveling vanuit dit onderzoek is dan ook het doen van kwalitatief onderzoek naar de behandelmethode vanuit *Krankenjournal DF5*.

---

⁸ "The administration of the remedy", Kent's New Remedies, clinical cases, lesser writings, aphorisms and precepts.

Literatuurlijst

Asten, C. van, 2016 - Klassieke homeopathie en Ziekteclassificatie - *Een onderzoek naar twee methoden van homeopathische behandeling.*

Haehl, R. (1996). *Samuel Hahnemann, His life and work Vol. II.* Reprint edition 2006. New Dehli: B.Jain publishers.

Hahnemann, S. (1833). *Organon of Medicine (sixth edition).* New Dehli: B. Jain publishers.

Hahnemann, S. (1835). *Chronic Diseases Vol. I.* 13 th impression 2011. New Dehli: B. Jain publishers.

Hahnemann, S (1837-1842). *Krankenjournal DF5.* Band 43, herausgegeben 1992. Heidelberg: Karl F. Haug Verlag.

Artikelen:

- Kay, Anne MC. (april, 2009). Nothing by Mou'th': Olfaction, Friction, and other Non-Oral Delivery Routes. Geraadpleegd, 24 oktober 2016 van <http://hpathy.com/homeopathy-papers/%E2%80%9Cnothing-by-mouth%E2%80%9D-olfaction-friction-and-other-non-oral-delivery-routes/>

Bijlagen

Dataverzameling voorschriften S. Hahnemann 1837-1842 is op te vragen bij het Opleidingscentrum Klassieke Homeopathie